

Felsőoktatásban részt vevő hallgatók individualizálódása

© **Pacsuta István**
Eszterházy Károly Főiskola, Eger
pacsuta@ektf.hu

Az egyre gyorsabban változó világunkban, egyre gyorsabb társadalmi változások eredményeként, a felsőoktatásba lépő hallgatók is gyorsan változnak. Természetesen ez az értékválasztások mentén is érzékelhető. Célkitűzésünk, hogy a felsőoktatásban részt vevő hallgatók értékválasztásait megismerjük.

Kutatásunk a Regionális Egyetem Kutatócsoport 2005-ös kérdőíves vizsgálatára támaszkodik, mely a végzés előtt álló hallgatók életmódját, anyagai helyzetét, kapcsolati hálóját, vallásosságát, értékválasztását stb. térképezte fel. A vizsgálat földrajzi kiterjedése a „Partium” térségét fedte le, határon túli felsőoktatási intézményeket is magába foglalt. A vizsgálat folytatásaként 2010-es tanévben újabb lekérdezésre került sor. „A harmadfokú képzés hatása a regionális átalakulásra” című OTKA kutatás¹ keretein belül. Mesterképzésben, Ma, Msc fokon részt vevő hallgatókat kérdeztek le. A második lekérdezés négy intézményben: Debreceni Egyetem – DE, Nyíregyházi Főiskola – NyF, Partiumi Keresztény Egyetem – PKE, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola - KRFMF történt.

Az ifjúság társadalmi helyzete

Az alábbiakban szeretnénk bemutatni a kutatás alanyait jelentő korosztály sajátosságait. Nyugat-Európában a hatvanas évektől a nyolcvanas évekig zajlott le az a folyamat, melyet „ifjúsági korszakváltásnak” nevezhetünk (Zinnecker, 2006). Magyarországon mindez az 1990-es évektől vette kezdetét. Gábor Kálmán a társadalmi reprodukció megváltozásában és az iskolai tudás felértékelődésében látja a folyamat lényegét (Gábor, 2006).

Egyetértünk Bocsi Veronika álláspontjával, hogy az ifjúsági életszakasz az egyéni életpálya egyre nagyobb részére terjed ki, azaz az életútban egyre fontosabb jelentőséget kap (Bocsi, 2005). A fiatalok igyekeznek egyre korábban belépni és egyre tovább ebben az életszakaszban maradni.

Különböző társadalmi jelenségek támogatják ezt a folyamatot. Az oktatás expanziója egyre nagyobb teret biztosít a fiataloknak, hogy az ifjúsági életszakasz úgynevezett „szabadidő scenáriója” valósuljon meg. Kutatások bizonyítják, hogy egyre fontosabb szerepet kap a fiatalok életében a szabadidő (Balogh, 2004). A felsőoktatásban eltöltött idő nagyszerű terepet biztosít arra, hogy a fiatalok kialakítsák saját életstílusukat, életmódjukat (természetesen ez értékválasztásaik lenyomataként is értelmezhető), annak ellenére, hogy anyagi értelemben még szüleiktől függenek. Így - Gábor Kálmán meghatározásával - „dologtalan” szabadidős osztályt jelentenek, egy professzionális ifjúsági státuszt töltenek be (Gábor, 2006). Az anyagi függőséggel együtt a munka világába való belépésük is kitolódik.

¹ OTKA szám: 69160

A „szabadidő scénáriója” élménykereséssel párosul. Változatos, érdekes élet a kreativitás fontossá válik a fiatalok számára. Tökéletesen illeszkednek az „élménytársadalom” elképzelésbe.

Napjaink eseményeit követve nem hagyhatjuk figyelmen kívül a „munkanélküliség scénárióját” sem. Az Európai Unió országaiban a fiatalok 25%-a, egyes területeken (Görögország, Spanyolország) akár 60%-a is munkanélküliséggel küzd.² A rétegződésben elfoglalt helytől nagymértékben függ, hogy a „szabadidő scénáriója” vagy a „munkanélküliség scénáriója” valósul meg az egyén életútjában. Az alsóbb társadalmi csoportok tagjainak kisebb az esélyük, hogy iskolapadban töltsék ezeket az éveket. Másként megfogalmazva a társadalmi újratermelődési folyamatban elfoglalt pozíció meghatározza az életfeltételeket (Boros, 1993). A fiatalkor élményeit, lehetőségeit nagymértékben meghatározza a szülők társadalmi pozíciója.

A speciálisan az ifjúságot érintő változások mellett meghatározhatunk olyan társadalmi jelenségeket, melyek további hatást gyakorolnak erre a korosztályra. Az összefoglalóan „posztmodernnek” nevezett elképzelésre gondolunk. E szerint a társadalom struktúrája kevésbé szabályozott, nagyobb a verseny és jellemző rá a posztmodernizmus egyik vonása, a kulturális fragmentáció. Ez a folyamat – Ulrich Beckkel szólva – „barkácsolt életút”, szocializációelméleti értelemben pedig egyéni felépítésű szocializáció.

Nehezebben határozhatók meg a társadalom által elfogadott, közös célok. Mindenki mást-mást gondolhat a követendő, elérendő célokat illetően. (Ebből a szempontból is fragmentálódik a társadalom, értékpluralitás lép fel.) Az egyénre továbbra is hatnak a társadalom normatív korlátai, de hogy az elfogadott értékrendek közül melyik alapján alakítja ki életmódját az rajta múlik (Pikó, 2004). Ez tovább bonyolítja a Robert Merton által felvázolt képet azaz, hogy a társadalom különböző tagjai – így a fiatalok is – helyzetükből adódóan különbözően reagálhatnak a társadalom által közösen kitűzött célokra és a célok elérésére meghatározott „eszközökre” (Merton, 1980). Már nem csak a legitim eszközökhöz való (oktatásban való részvétel, munka, takarékoság stb) hozzáállásban lehetnek eltérések, hanem a kijelölt célok is egyre sokszínűbbek lehetnek. A globalizáció hatásai pedig növelik a sokszínűséget. A kultúrák találkozása erősíti ezt a jelenséget.

A magyar társadalom értékrendjét illetően elmondhatjuk, hogy meglehetősen pluralizálódott, másként megfogalmazva torlódott értékstruktúrát figyelhetünk meg. Történelmi hagyományként a múlt örökségei mélyebb nyomot hagyva egyidejűleg vannak jelen a modernebb struktúrákkal. Így többféle értékrendszer él egymás mellett, gyakran egymásba fonódva. Ahogyan azt a nemzetközi és hazai kutatások eredményei között láthatjuk, a társadalom strukturáltságának megfelelően az értékválasztás is strukturálódik, nehéz egységes értékrendszert meghatározni. A leginkább szembetűnő jelenség, melyre több szerző (pl.: Hankiss Elemér, Manchin Róbert, Gábor Kálmán) is felhívja a figyelmünket az individualizáció, melynek káros hatásai megmutatkoznak. Kiemelten érinti ez a fiatalabb korosztályt. Az esetükben megfigyelhető a posztmateriális értékek felé fordulás, a személyes értékek fontosságának növekedése, mint az önmegvalósítás, kreativitás.

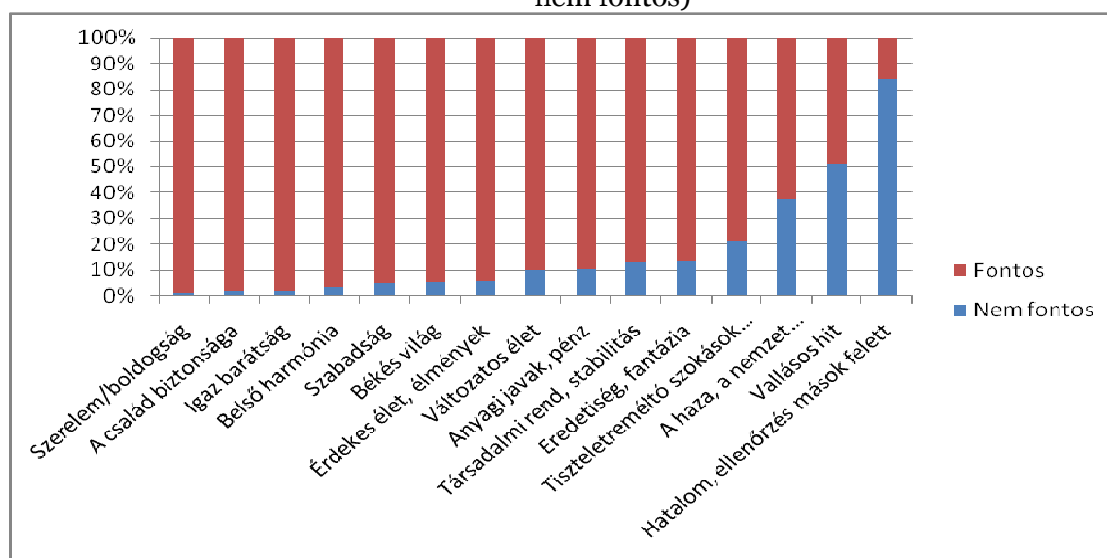
² Híradások alapján.

A kutatás eredményeinek bemutatása

A 2005-ben készült adatbázisban konkrét értékválasztásra vonatkozóan két kérdés állt rendelkezésünkre. Az első esetben egy négyfokú skálán kellett értékelni az alábbi táblázatban látható értékeket. A válaszok az „egyáltalán nem fontos”-tól a „nagyon fontos”-ig terjedtek. A hallgatók rendkívül fontosnak tartják saját életükben a szerelmet/boldogságot (N=818), a család biztonságát (N=800), az igaz barátságot (N=715) és a belső harmóniát (N=687). Nagyon magas ezen az attribútumon belül azoknak a válaszoknak a száma, melyek nem tartják fontosnak a hatalmat, ellenőrzést mások felett (N=353) ezt követi a vallásos hit (N=217).

A legegyszerűsebb megoszlást a vallásos hit értéke mutatta a négy válaszlehetőség közül, ugyanannyian jelölték inkább fontosnak, mint inkább nem fontosnak és közeli értékeket vesz fel az egyáltalán nem és a nagyon fontos válaszok között is. Sejthető, hogy ez az érték kategória jelentős mértékben megosztja a hallgatókat.

1. ábra. „Mennyire fontos az alábbi érték” 2005-ben, dichotóm változóvá alakítva (fontos – nem fontos)

Az értékek sorrendje a következőképpen alakul: 1. szerelem/boldogság (i15), 2. család biztonsága (i12), 3. igaz barátság (i14), 4. belső harmónia (i1), 5. békés világ (i9), 6. szabadság (i3), 7. érdekes élet, élmények (i5), 8. változatos élet (i13), 9. eredetiség, fantázia (i8), 10. társadalmi rend, stabilitás (i4), 11. anyagi javak (i6), 12. tiszteletreméltó szokások megőrzése (i10), 13. haza, nemzet védelme, megtartása (i7), 14. vallásos hit (i11), 15. hatalom, ellenőrzés mások felett (i2).

A hazánkban végzett értékvizsgálatok egyik közös eredménye, hogy a család, és a biztonság, nyugalom értékek központi szerepet töltenek be (pl. Utasi, 1982). Ezek a társadalmi rétegződéstől függetlenül minden csoportban fontosak.

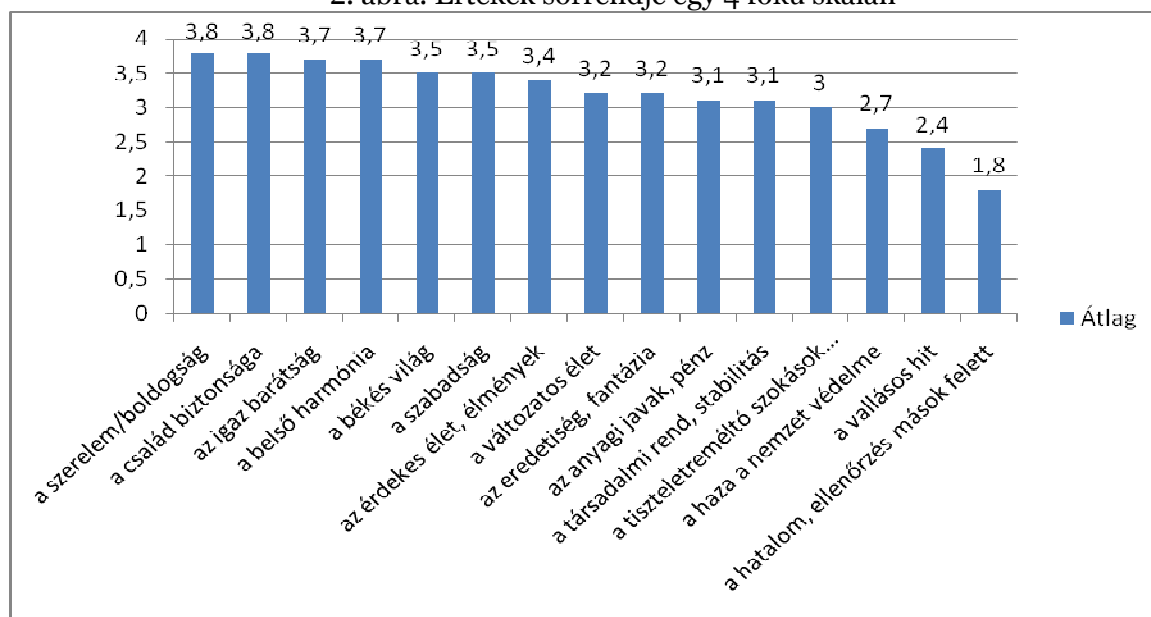
Látható, hogy a hallgatók értékrendje a családi biztonság mellett a kreativitást (érdekes, változatos élet, eredetiség) helyezi előtérbe. Hankiss Elemér a „Proletár reneszánsz” című művében (Hankiss, 1999) az önmegvalósítás, önkiteljesítés eszményeinek „újralfedezését” írja le. A hallgatók esetében is megfigyelhető ennek az értéknek a fontossága. (Szerencsére a hallgatók értékválasztásában a „szeresd felebarátod” is megjelenik a „szeresd önmagad” mellett.) Az „engedelmeskedés” helyett az „autonómia” kerül előtérbe. Az autonómia fontos akkor, amikor az egyén nem kap előre meghatározott életpályákat, hanem azt magának kell „megtalálnia”

mivel az egyéni életpályák/életszakaszok „destandardizálódnak”. Az egyén önállóan kell, hogy meghozza döntéseit. Különösen igaz ez a magasabban képzett, diplomával rendelkező fiatalok esetén.

Az Ifjúság 2004 vizsgálat eredményeivel összevetve megállapíthatjuk, hogy a hallgatók értékrendje lényegesen nem tér el korosztályuk értékrendjétől.³ Annak ellenére, hogy volt olyan érték, amely nem szerepelt a kérdőívben (a szépség világa). Két „helyezésnyi” különbség csak a tradíciók tisztelete esetén figyelhető meg.

Ha a felsorolt értékekre adható válaszlehetőségeket magas mérési szintűnek tekintjük, lehetőségünk nyílik újabb statisztikai eljárások bevonására. Talán nem követünk el nagy hibát, ha a 4 fokú „egyáltalán nem fontos”-tól a „nagyon fontos”-ig terjedő kijelentéseket egy 4 fokú attitűd-skálának tekintjük.

2. ábra. Értékek sorrendje egy 4 fokú skálán

Attitűd-skálaként kezelve az egyes értékek „együttjárását” korrelációs számítással is megvizsgálhatjuk. A legerősebb kapcsolat a „változatos élet” és az „érdekes élet, élmények” változó között fedezhető fel. ($r = 0,520$). A közepes pozitív kapcsolat nem is annyira meglepő, hiszen hasonló tartalmú jelenségekről van szó. Ezzel magyarázhatjuk az „eredetiség, fantázia” esetén is a 0,390-es korrelációs együtthatót. Szintén a „változatos élet”-tel korrelál a „szabadság” ($r = 0,321$) és az „igaz barátság” ($r = 0,244$). (A továbbiakban nem terheljük a szöveget a korrelációs együtthatókkal. Csak közepes erősségű, pozitív kapcsolatokat találtunk⁴.) Jóval több változóval van kapcsolatban a „család biztonsága”. A „szerelem, boldogság”, „belső harmónia”, „békés világ”, „tiszteletre méltó szokások megőrzése”, „igaz barátság” mind együttjárást mutatnak. Ezek az értékek egyfajta biztonságra való törekvést sugallnak. Mikro és makrokörnyezeti biztonságra és belső, lelki egyensúlyra való törekvést értünk ez alatt. A World Value Survey (WVS) eredményei alapján a hazánkhoz hasonló poszt-socialista országokban a létbiztonság fontosabbnak

³A kutatás eredményei alapján a sorrend: 1. családi biztonság, 2. szerelem, boldogság, 3. igaz barátság, 4. békés világ, 5. belső harmónia, 6. szabadság, 7. kreativitás, 8. tradíciók tisztelete, 9. érdekes élet, 10. változatos élet, 11. a szépség világa, 12. társadalmi rend, 13. gazdagság, 14. nemzet szerepe, 15. vallásos hit, 16. hatalom (Szabó & Bauer, 2005).

⁴ 0,2 és 0,7 közötti értékeket tekintjük közepes pozitív kapcsolatnak (Sajtos – Mitev 2007).

bizonyul, mint például az önmegvalósításra vonatkozó értékek (Inglehart & Welzel, 2010).

A következő csoport a „vallásos hit”, „haza, nemzet védelme”, „tiszteletre méltó szokások megőrzése”, melyek egy tradicionális értékrendszer elemei lehetnek. Kulcsfontosságú lesz a tradicionális értékek fontossága a mintán belül. Az Európai Értékrend Vizsgálat egyik legfontosabb eredménye, hogy a Nyugat-európai országokhoz képest a keleti régió társadalmában erősebben hatnak a tradicionális értékek (Kmetty, 2011). Az „anyagi javak, pénz”, „hatalom”, „érdekes élet” kapcsolata pedig hedonista irányultságra utal.

Talán nem túlzó az a kijelentés, hogy az együttjárásokat megvizsgálva, „értékrendszerek” kezdenek kirajzolódni.

A 2010-es adatbázis szintén tartalmazza ezt a kérdéssort. Kisebb változtatások ugyan vannak, de az összehasonlíthatóságot ez nem csorbította. A 2010-es adatbázisban „változatos élet” érték nem szerepel. Helyette viszont a „műveltség” és „politika” szerepel.

A két adatbázist összehasonlítva, az értékek preferenciája nagyon hasonló képet mutat a két képzési szinten is. A nagyon fontos válaszlehetőségek közül a 2005-ben válaszolók leggyakrabban a szerelmet jelölték, míg 2010-ben a család biztonságát. A szerelem a megkérdezett mesterszakosok között kisebb jelentőséget kapott, mint a 2005-ös mintában. Negyedik helyen mindkét mintában a belső harmónia áll. Mindkét mintában az utolsó helyen találjuk a hatalom, ellenőrzés mások felett értékét. A vallás ugyanolyan egyenletes megoszlást mutat, mind a két adatbázisban.

Ahogy az a korrelációkból sejthettük - az előzetes vizsgálat alapján - a faktoranalízis jobb magyarázó erővel bír (37% helyett 52%-ot magyaráz a modell). Viszont némi átrendeződést figyelhetünk meg. A „társadalmi rend, stabilitás” és a „békés világ” a tradicionális értékek csoportjához, a „belső harmónia” a hedonista csoportba került. Mivel ennek a modellnek a magyarázó ereje erősebb és a minta idősebb, így vélhetően kiforrottabb értékrendszerrel rendelkező hallgatókról van szó. Úgy döntöttünk, hogy ezeket a faktorokat tartjuk mérvadónak a továbbiakban.

1. táblázat A kapott faktorok a bennük szereplő értékekkel

1. faktor (14,1) Individualista	2. faktor(13,0) Emberi kapcsolatok	3. faktor (15,3) Tradíció	4. faktor (10,1) Anyagi - hatalmi
Változatos élet	A család biztonsága	Tiszteletreméltó szokások megőrzése	Hatalom, ellenőrzés mások felett
Érdekes élet, élmények	Szerelem/boldogság	A haza, a nemzet védelme, megtartása	Anyagi javak, pénz
Eredetiség, fantázia	Igaz barátság	Vallásos hit	politika, közélet
Szabadság		Békés világ	
Műveltség		Társadalmi rend, stabilitás	
Belső harmónia			

Az egyes faktorok végleges elnevezése részben más kutatás kategóriáira támaszkodik, néhol azonban saját fogalomhasználattal élünk. Utasi Ágnes életminőségre vonatkozó kutatása hasonló dimenziók mentén vizsgálódott (Utasi, 2000). Az egyes dimenziók – Család, biztonság, önmegvalósítás. Lényeges különbség, hogy a biztonság dimenzióban kapott helyet az anyagi biztonság is.

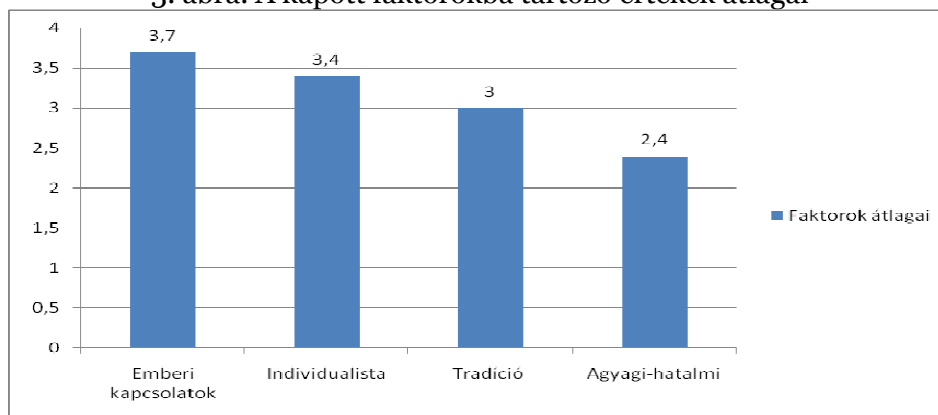
Az eredményeink egybecsengenek Geert Hofstede eredményeivel abban a tekintetben, hogy az általa megalkotott „hatalomtól való függőség és függetlenség” és „individuaizmus-kollektívizmus” faktorok negatív együttjárást mutattak. A mi

esetünkben is távol áll egymástól ez a két értékcsoport. (Ahogyan ez általában a Nyugat-európai és Észak-amerikai válaszadókra igaz.)

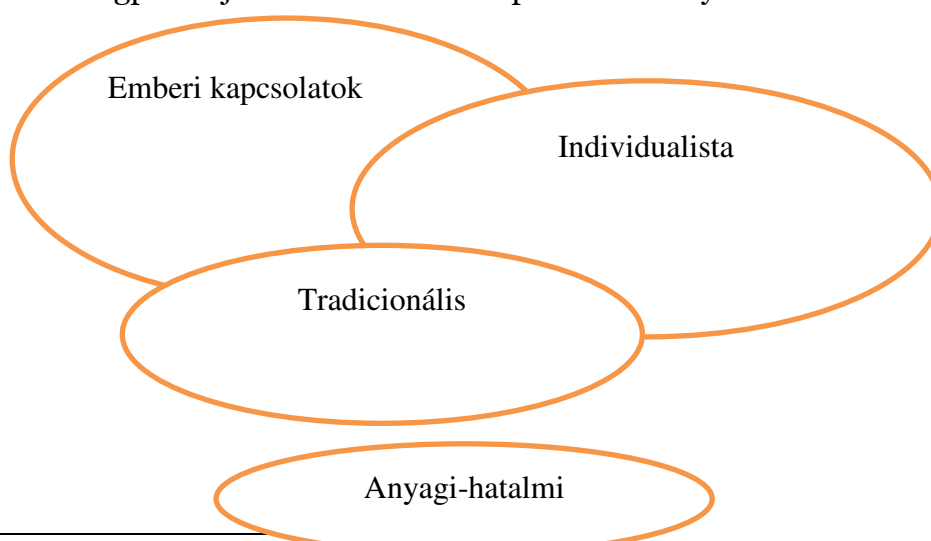
Ha a hallgatók értékválasztásait a faktoroknak megfelelően átlagoljuk⁵, akkor az eredmények alapján kijelenthetjük, hogy számukra az emberi kapcsolatok a legfontosabbak. A legmagasabb átlaggal (3,4 – 4-es skálán) és a legkisebb szórással ($s=0,3$). Aztán az Individualista értékek következnek, majd a tradicionálisnak tekintett értékek. Az anyagi-hatalmi faktor pedig a legkevésbé fontos. Az eloszlás egyenletességét mutatja, hogy a modális érték egy esetben tér el alig 3 tizeddel, más esetekben ettől közelebb áll az átlaghoz.

Eredményeink alátámasztják a számos, más kutatás elméleti alapjául szolgáló Inglehart kijelentéseit. A fiatalok számára egyre kevésbé fontosak az anyagi javak (hiszen azok elérhetőek), a tartalmas emberi kapcsolatok, a kultúra, a szabadság, függetlenség válik fontossá (Inglehart, 2000).

3. ábra. A kapott faktorokba tartozó értékek átlagai

A különböző értékcsoportok együttjárását vizsgálva (korreláció számítással) megállapítható, hogy az emberi kapcsolatok értékcsoport az individualista értékcsoporttal van a legszorosabb kapcsolatban ($r=0,460$ sig=0,000). Szintén közepes pozitív kapcsolat van az emberi kapcsolatok és a tradicionális értékcsoport között ($r=0,351$ sig=0,000) és a tradicionális értékcsoport és az individualista értékcsoport között ($r=0,325$ sig=0,000). Látható, hogy az anyagi-hatalmi értékcsoport az, amelyik nem jár együtt semelyik más értékcsoporttal. Az alábbi ábrán megpróbáljuk szemléltetni a kapott eredményeket:

⁵ Ellenőrzés gyanánt a faktorpontszámokat összevetettük az egyes faktorokhoz tartozó értékek átlagaival. Minden esetben erős korrelációval számolhatunk ($r \geq 0,922$).

A magasabban elhelyezkedő értékek fontosabbak, míg a metszéspontok a korrelációkat hivatottak érzékeltetni.

Összegzés

Úgy tűnik, nem kell attól a jelenségtől tartanunk, amit Hankiss Elemér és kutatótársai fogalmaztak meg egy régebbi kutatásukban (Hankiss et al., 1982) – azaz Magyarországon egy „üres individualizáció” valósult meg, az egyén felszabadul a közösség kötelékei alól, viszont nem alakul ki a belső harmónia, önfegyelem, szabadság iránti vágy. A kilencvenes években született kutatások az individualizáció mellett a közösségektől való elfordulást is regisztrálták – igaz az egész magyar társadalomra vonatkozóan (Füstös & Szakolczai, 1999). A hallgatók esetén az individualizáció párosul a közösségi kötelékek iránti vággyal. Az individualizáció pedig „befelé fordul” individualizáció, azaz a humanista – önkiteljesítő, szabadságot hangsúlyozó öntudatos ember hangsúlyozása. Nem az anyagi javakat hangsúlyozó „önző” individualizmus.

Irodalomjegyzék

- BALOGH Lídia (2004). „Minket neveznek ifjúságnak”. *Új Ifjúsági Szemle*, 2 (3), 120-134.
- BOCSI Veronika (2005). *Az idő a campusokon. Felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatók időszociológiai vizsgálata*. Debrecen.
- BOROS László (1993). Társadalmi reprodukció, család, iskola. In Boros László (szerk.): *Érték – Iskola – Család*. Budapest: Akadémiai.
- FÜSTÖS László, & SZAKOLCZAI Árpád (1999). *Kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban, 1977-1998*. Budapest: MTA Szociológiai Intézete.
- GÁBOR Kálmán (2006). Társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás. In Gábor Kálmán, & Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológia* (pp. 384-427). Szeged: Belvedere.
- HANKISS Elemér, MANCHIN Róbert, FÜSTÖS László, & SZAKOLCZAI Árpád (1982). *Kényszerpályán. A magyar társadalom értékrendszerének alakulása 1930 és 1980 között*. Budapest: MTA Szociológiai Intézet.
- HANKISS Elemér (1999). *Proletár Reneszánsz*. Budapest: Helikon.
- INGLEHART, Ronald, & WELZEL, Christian (2010). Changing Mass Priorities: The Link Between Modernization and Democracy. *Perspectives on Politics*, (2), 554.
- INGLEHART, Ronald (2000). Globalization and Postmodern Values. *The Washington Quarterly*, 23 (1), 215-228.
- KMETTY Zoltán (2011). Úton a posztmaterialista társadalom irányába? *A Szív*, (9), 40-43.
- MERTON, Robert K. (1980). *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest: Gondolat.
- PIKÓ Bettina (2004). Érték és magatartás, társadalomlélektani elemzés. In Török József (szerk.): *Az érték* (pp. 104-112). Szeged: Csongrád Megyei Közművelődési Tanácsadó Központ.
- SZABÓ Andrea, & BAUER Béla (2005). *Ifjúság 2004 gyorsjelentés*. Budapest: Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda.
- SZAKOLCZAI Árpád, & FÜSTÖS László (1996). Értékrendszerek axiális időszakokban: összehasonlító vizsgálat 24 európai országban. *INFO-Társadalomtudomány*, 39, 9-17.
- UTASI Ágnes (1982). Elméletek és hipotézisek. In Várnai György (szerk.): *Rétegződésmodell-vizsgálat I*. Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.
- UTASI Ágnes (2000). Életminőség és társadalmi integráció. *INFO-Társadalomtudomány*, 50, 9-17.
- ZINNECKER, Jürgen (2006). A fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. In Gábor Kálmán, & Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológia*. Szeged: Belvedere.